

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ТА СОЦІОЛОГО-ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ В СУДІ АПЕЛЯЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ

Кулянда М.

(суддя)

Анотація: стаття присвячена соціально-психологічним та соціолого-правовим особливостям апеляційного кримінального провадження. Автор зазначає, що правосуддя як у тому числі діяльність суддів по розгляду цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних та інших справ у судах ілюструє взаємозв'язок соціально-психологічних питань роботи судді та соціолого-правових особливостей цієї діяльності, сприйняття її суспільством, а далі відповідного впливу суспільної думки на суддю. Ці обставини обумовлюють потребу вивчення психології суддівської діяльності як важливого складника реалізації судової реформи в Україні, оскільки вона досліджує психологічні закономірності правозастосовчої діяльності й вивчає психологічні основи професіограми судді, індивідуального стилю та майстерності, вироблення професійних навичок і вмінь, підбору й розстановки кадрів, професійної орієнтації, професійного відбору, професійного виховання та формування особистості суддів, професійної деформації та її попередження, організації робочого місця та робочого часу. У статті звертається увага на те, що центральне місце у психології суддівської діяльності відводиться особистості судді. Однією з головних сторін діяльності судді є комунікативна діяльність, яка полягає у спілкуванні в умовах правового регулювання. Це правове регулювання накладає відбиток на суддю, наділяючи його особливими правами та обов'язками, надаючи спілкуванню специфічний відтінок та виділяючи суддів в окрему групу. Автор вважає, що судді найбільш гостро відчують проблеми моральності своєї професії, оскільки частіше, ніж інші, стикаються з нестандартними ситуаціями, а також несуть відповідальність за прийняті рішення, а тому культура й етика суддів повинні бути достатньо високими.

Значна увага у статті приділена саме питанням моральності суддів, оскільки корінним принципом професійної моралі суддів є справедливість. Без цієї моральної якості діяльність по здійсненню правосуддя втрачає свій зміст.

У статті звертається увага на таку соціолого-правову проблему, як соціальна перцепція (від лат. *percipio* – сприйняття і *socialis* – суспільний) – сприйняття, аналіз та оцінка людьми соціальних об'єктів (інших людей, самих себе, груп, соціальних явищ тощо). Адже в апеляційній інстанції нарада суддів із приводу ухвалення судового рішення є діяльністю формально-неформальної групи: з одного боку, в нарадчій кімнаті нарада суддів повинна вирішити певний перелік питань, що стосуються постановлення ухвали чи вироку, з іншого боку – кожний член судової колегії може зайняти свою позицію щодо даного питання. Оскільки у сучасній науці взаємовідношення соціального, правового та психологічного вивчені недостатньо, а межі між ними точно не визначені, автор пропонує враховувати, що оцінка, яку дає колегія суддів при розгляді апеляційної скарги, містить різні компоненти: правові, моральні; на неї неминуче впливає громадянська позиція суддів, що має бути предметом системних наукових досліджень.

Ключові слова: апеляційне провадження, апеляційна інстанція, суддівська етика, моральність суддів.

Annotation. The article is devoted to socio-psychological and socio-legal features of appellate criminal proceedings. Author states that justice, including the courts on civil, criminal, commercial, administrative and other types of cases, shows the interconnection between socio-psychological aspects of judge's work and socio-legal features of this work in part of the perception of it by society and in next influence of the public opinion on the judge. These circumstances stipulates the need to study the judge's work psychology as important part of court system reform in Ukraine, because it studies the psychological regularities of law enforcement activities and psychological basics of judge's psychogram, the individual style and mastery, the development of the professional skills, the HR activities, the professional orientation, the professional selection, the professional education and formation of judge's personality, the professional deformations and its prevention, the organization of workspace and work time and so on. Additional attention in the article is paid to the point that central place in judge's work psychology is given to the personality of judge. One of the main parts of the judge's work is communication in conditions of legal regulation. This legal regulation imprints on the judge with special rights and obligations and giving to the communication special shades that allocate judges into special group. Author thinks that judges most acutely feel the morality problems of their profession because they more often deal with nonstandard situations and are responsible for their decisions, so the culture and ethics of judges must be relatively high.

Much attention is being paid to the problems of judge's morality because the basic principle judge's professional morality is the justice. Without this moral quality, the activity on justification is losing its sense.

In the article is underlined such socio-legal problem as social perception – the sensing, analysis and evaluation by persons of social objects (other persons, themselves, social groups etc.). Because in appellate court the counsel of judges on the court decision is the activity of formal-nonformal group: on the one hand in the meeting room the counsel of judges must solve the list of problems concerning the current judgment or sentence, and on the

other hand, each member of the counsel of judges can have own opinion on current problem. So long as in modern science the interrelations of social, legal and psychological are not studied deeply and the borders between them are not outlined, author proposes to mark that the opinion of council of judges on the appeal complaint contains different components: legal, moral and public position of judges that must be the object of system scientific researches.

Key words: *appellate proceedings, appellate instance, judicial ethics, morals of judges.*

Правосуддя як у тому суддівська етика, числі діяльність суддів по розгляду цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних та інших справ у судах ілюструє взаємозв'язок соціально-психологічних питань роботи судді та соціолого-правових особливостей цієї діяльності, сприйняття її суспільством, а далі відповідного впливу суспільної думки на суддю[8; 12; 15]. Ці особливості знаходять свій прояв і в апеляційному кримінальному провадженні, яке складається з пізнавальних, комунікативних і соціально-конструктивних (виховних), організаційних компонентів і має свою структуру.

В окремих випадках при судовому розгляді кримінальних проваджень виникають питання, для з'ясування яких недостатньо професійних знань судді, вимагаються спеціальні знання в галузі психології. Це стосується, в основному, дослідження особливостей психічної діяльності свідків, потерпілих, обвинувачених, їхніх емоційних реакцій, психічних властивостей, станів. Для дослідження зазначених особливостей також використовуються спеціальні психологічні знання[15, с. 302]

Розглядаючи кримінальні провадження, суд зустрічається з різноманітними складними життєвими ситуаціями, які характеризуються непередбаченою поведінкою учасників, заплутаністю вихідних даних про істинний перебіг подій, складністю емоційних станів задіяних осіб, довільним чи спонтанним наміром учасників судового процесу ввести суд в оману тощо. Кримінальне провадження ускладнюється тим, що часто кожна зі сторін-учасниць упевнена у своїй правоті й наполягає на тому, що саме її дії відповідають букві та духу Закону, про зміст чи існування якого ця сторона, можливо, навіть не мала уявлення під час вчинення дій, які, зрештою, і призвели до судового процесу.

Відповідь на ці та інші питання, що повинні бути розглянені в ході судового розгляду, потребує не тільки суто професійної підготовки та життєвого досвіду судді, а й належних психологічних знань і здатності їх адекватно застосовувати[5; 9; 14; 15].

Підкреслимо ще раз, що ціла низка юридично-оцінюваних понять (як от «під впливом хибної думки», «під впливом брехні, насильства, погрози», «груба необережність», «міра провини», «інтереси дітей», «не міг розуміти значення своїх дій» тощо) в тій чи іншій формі містять у собі соціологічний та психологічний елементи, розуміння та врахування яких повинно повною мірою забезпечуватися апеляційним судом.

Зрозуміло, що жодне поняття, як і стаття того чи іншого кодексу, не може тлумачитися і трактуватися поза конкретно-історичними обставинами й детермінантами епохи, суспільства і ступенем розвиненості соціально-правової свідомості його конкретних представників, зокрема, юристів і, перш за все, суддів. Адже суддя – носій судової влади. Він незалежний і недоторканий представник суспільства, який підпорядковується лише закону. Практичні аспекти взаємодії соціально-психологічних чинників різного рівня й якості, їхній зв'язок із конституційними принципами правосуддя та вплив на соціальний статус судді – проблемні питання, які порушуються й обговорюються.

Певна група людей може жити разом у тих організованих стосунках, які ми називаємо суспільством, лише за умови дотримання всіма разом та окремими людьми певних спільних норм. Тому у дослідженнях особливостей апеляційного провадження маємо враховувати і соціолого-правові проблеми, а, значить, цілком правильна існуюча думка тих учених, які вважають, що не право походить від держави, а будь-яка влада походить від права, позаяк влада застосовує закон, який існує незалежно від неї та спирається на поширене уявлення стосовно

того, що вважається правильним.

Суддя повинен виявляти норми, які ніколи не були сформульовані та на підставі яких, можливо, до того не діяли. Необхідність свідомого встановлення норм для невідомої кількості майбутніх випадків передбачає певний хист до абстрактного мислення, на яке навряд чи здатні примітивні люди. Для визнання абстрактних норм, незалежних від будь-якого очікуваного конкретного результату, їх треба було виявити – розум не міг свідомо їх створити. Якщо сьогодні концепція права як сукупності абстрактних норм така звична для нас, що нам здається очевидною й наша спроможність свідомо створювати його, то це – наслідок зусиль незліченних поколінь суддів, які формулювали словами правила, що їх люди застосовували на ділі. Ці зусилля повинні були увінчатися створенням і самої мови, якою можна було висловити такі правила.

Отже, особлива позиція судді виникає з тієї обставини, що його цікавить не те, що має виконуватися в конкретному випадку за бажанням будь-якої влади, а те, на що можуть «законно» сподіватися окремі особи, й слово «законний» стосується тут тих сподівань, на яких зазвичай ґрунтувалися його дії в цьому суспільстві. Метою норм права повинно бути справдження цих сподівань, від якого залежить успішне здійснення планів окремих людей. Правитель, який доручає судді підтримувати злагоду, як правило, робить це не з метою збереження створеного ним порядку чи перевірки виконання своїх наказів, а для відновлення порядку, характер якого той може навіть не усвідомлювати. На відміну від наглядача або інспектора, суддя не повинен наглядати за виконанням наказів чи покладених на когось обов'язків. Хоча він може призначатися вищою владою, його обов'язок полягає не в нав'язуванні волі цієї влади, а в розв'язанні суперечок, які можуть порушити існуючий порядок; він займається конкретними подіями, про які владі нічого не відомо, та вчинками людей, які не мали жодного уявлення про конкретні накази влади щодо належних дій.

Отже, на початковій стадії право (з погляду правознавця) мало своєю єдиною метою збереження злагоди. Норми права, які застосовує суддя, мають значення для влади, котра призначила його, лише настільки, наскільки вони допомагають підтримувати злагоду й гарантують людям можливість спокійно продовжувати життєдіяльність. Вони ніяк не пов'язані з тим, що людям було наказано робити, а лише з їх утриманням від певних вчинків, які не дозволяються нікому; впливають із певних висновків щодо безперервності ладу, якого ніхто не створював і який все ж таки вважається існуючим[9].

Щоби внаслідок поодиноких дій людей виник загальний порядок, потрібно, щоб до цих дій не лише ніхто без необхідності не втручався, а й щоб у тих аспектах, у яких успіх діяльності окремої людини залежить від певних відповідних дій інших, існував принаймні реальний шанс на таку відповідність. Однак усе, що можуть у цьому плані зробити норми права, – допомогти людям разом виявити й сформулювати цю відповідність, яку абстрактні норми фактично можуть гарантувати не завжди.

Вивчення та розвиток психології суддівської діяльності є важливим складником реалізації судової реформи в Україні[6; 11; 13], оскільки вона досліджує психологічні закономірності правозастосовчої діяльності й вивчає психологічні основи професіограми судді, індивідуального стилю та майстерності, вироблення професійних навичок і вмінь, підбору й розстановки кадрів, професійної орієнтації, професійного відбору, професійного виховання та формування особистості суддів, професійної деформації та її попередження, організації робочого місця та робочого часу.

Складна інтелектуальна трудова діяльність, яка відрізняється цілим рядом специфічних особливостей і скеровує суддю на дотримання комплексу різноманітних вимог, досліджена в даний час недостатньо, що відображається на вирішенні практичних питань у галузі підвищення ефективності та якості праці в судочинстві. Дуже актуальне, зокрема, вивчення психологічних проблем підвищення ефективності діяльності суддів.

Центральне місце у психології суддівської діяльності вчені відводять особистості судді. Якими б добрими не були правила діяльності, вони можуть втратити свою силу і

значення в недосвідчених, грубих, недобросовісних руках, а найбільш продуманий і справедливий кримінальний закон перетворюється в ніщо при неправильному здійсненні правосуддя[7]. Із цього випливає, що предметом вивчення правосуддя в тій його частині, яка стосується судової діяльності, можуть бути не тільки властивості й умови цієї діяльності, але і поведінка судді по відношенню до осіб, з якими він спілкується у процесі професійної діяльності.

Професія судді є однією з найбільш складних юридичних професій. У його діяльності реалізується значна кількість спеціальних якостей і навичок особи, які, будучи приведеними в систему, органічно входять у структуру особистості судді та визначають його творчий потенціал та індивідуальний стиль діяльності. Вона вимагає не тільки задатків, освіти, але і великого життєвого досвіду, цілого ряду професійних навичок і вмій. Складна праця ставить перед суддею підвищені вимоги. Крім того, юридична діяльність судді при всій її складності та різноманітності регулюється правом і це позначається на особистості кожного юриста. Уже при плануванні своєї діяльності будь-який суддя в думках зіставляє свої дії з нормами законодавства, які їх регламентують.

Однією з головних сторін діяльності судді є комунікативна діяльність, яка полягає у спілкуванні в умовах правового регулювання. Це правове регулювання накладає відбиток на суддю, наділяючи його особливими правами та обов'язками, надаючи спілкуванню специфічний відтінок та виділяючи суддів в окрему групу. Для цієї професії характерна висока емоційна напруга, здебільшого пов'язана з негативними емоціями, з необхідністю їх вгамовувати, а емоційну розрядку відкладати на порівняно великий термін часу. Праця судді передбачає виконання особливих владних повноважень та право і обов'язок застосовувати владу іменем закону. Тому в більшості суддів розвивається професійне почуття підвищеної відповідальності за наслідки своїх дій. Часто в пошуках істини доводиться долати активний чи пасивний спротив багатьох зацікавлених осіб, а в деяких випадках – мікрогруп. Для судді характерний творчий аспект праці.

Професійні судді, які за родом занять мають справу з людьми, сприймаються учасниками процесу не тільки як виконавці певних ролей, але і з точки зору їх позитивних чи негативних людських якостей. Тобто кожний, хто внаслідок обставин втягується в рольове спілкування із суддею, очікує від нього не тільки кваліфікованого виконання обов'язків, але і поважного та професійного ставлення до себе, що накладає на суддів особливу моральну відповідальність, вимагає від них високих особистих якостей. Це є основою для виникнення специфічних норм поведінки, регулюючих виконання суддями професійних обов'язків і стимулюючих їхню увагу до самовдосконалення[13, С. 128–131].

Підвищена моральна відповідальність, загострене відчуття обов'язку, дотримання деяких додаткових норм поведінки необхідні судді для здійснення правосуддя, тобто в тій сфері, де його праця не вкладається в суворі формальні схеми і де від якості й ефективності цієї праці залежать стан здоров'я, духовний світ й становище людини в суспільстві. Успішне виконання професійних обов'язків у цих сферах вимагає поєднання високої кваліфікації спеціаліста з глибоким усвідомленням відповідальності, готовністю до сумлінного виконання свого професійного обов'язку. Судді найбільш гостро відчувають проблеми моральності своєї професії, оскільки частіше, ніж інші, стикаються з нестандартними ситуаціями, а також несуть відповідальність за прийняті рішення. Тому культура й етика суддів повинні бути достатньо високими[7; 9; 13, С. 130–133].

Корінним принципом професійної моралі суддів є справедливість. Без цієї моральної якості діяльність по здійсненню правосуддя втрачає свій зміст. Крім цього, поряд зі справедливістю, від особи – професійного судді вимагається бути об'єктивним, неупередженим, незалежним, чесним, безкорисливим, уважним, дотримуватися прав людини та презумпції невинуватості. Ці якості є принципами юридичної етики та у своїй сукупності утворюють стратегію поведінки судді. На жаль, ще інколи спостерігається порушення моральних норм, що вимагає посилення соціального контролю, за справедливістю функціонування правосуддя[7; 9; 11; 15]. Однак, яким би жорстким не був

контроль, формування вказаних моральних якостей залежить від самої людини, від розуміння нею високої відповідальності, зумовленої довірою до суддів і держави.

Водночас здійснення суддівських обов'язків – один із найскладніших видів людської діяльності, яка потребує напруження всіх духовних і фізичних сил, уміння аналізувати та зважувати. Тому жоден суддя, навіть із доброю професійною підготовкою й великим досвідом практичної роботи, не застрахований від допущення помилок. Розглядаючи кримінальне провадження, суд не в стані установити абсолютну істину. Вона завжди неповна, часткова та відносна. Головне – відшукати істину об'єктивну, правильно відобразити у своїх висновках суттєві для провадження факти й не допускати автоматичного застосування закону[2, с. 229].

Необхідно зазначити, що закон визначає тільки службові обов'язки судді. Але поряд із службовим існує й обов'язок моральний[7]. Моральний обов'язок судді, насамперед, полягає в тому, що під час здійснення судочинства в межах і порядку, визначених процесуальним законом, він повинен виявляти тактовність, увічливість, витримку й повагу до людської гідності, справедливе ставлення до людини. Він усіма своїми діями зобов'язаний підвищувати авторитет судової влади, зміцнювати віру громадян у чесність, незалежність, неупередженість і справедливість суду.

Судовий процес вирізняє також превентивний характер, тому що він справляє виховний вплив на всіх присутніх у залі судового засідання, а також на групи населення, які знаходяться за межами суду. Висока якість розгляду кримінальних проваджень безпосередньо пов'язана з культурою ведення судового процесу. Суд – єдиний державний орган, який застосовує закон в умовах гласності та наочності для населення. Ця обставина покладає на суддю особливе завдання – забезпечення максимальних умов для підвищення рівня правосвідомості громадян для виховання в душі законослухняної поведінки не тільки тієї людини, яка піддана суду, а й усіх громадян, які опинились в орбіті діяльності суду чи інформовані про цю діяльність. Суди формують у громадян правосвідомість, соціально-психологічну атмосферу невідворотності покарання, створюють навколо правопорушника та його посібників атмосферу морального осуду, стимулюють намагання суспільства виявляти причини й умови, які сприяли вчиненню правопорушень.

Під час розгляду кримінального провадження суддя заклопотаний не тільки тим, щоб правильно, відповідно до закону, розглянути та вирішити його, але і тим, щоб максимально використати судові процеси, судову практику й матеріали для попередження правопорушень чи інших проявів порушення законності. З цією метою він проводить публічні процеси, виїзні засідання за місцем роботи чи проживання тих, хто сприяв правопорушенням, активно бере участь у пропаганді законів серед населення, проводить іншу профілактичну роботу. Кожний суддя втілює в життя ідеї, закладені в законодавстві. Одночасно він виховує значну кількість людей. Досвідченого суддю відрізняє висока відповідальність за свою діяльність і за прийнятті рішення, принциповість, витримка та неупередженість.

Наступний психологічний чинник, який впливає на суддів, – це існуюче на сьогодні навантаження роботи, відповідальність кожного судді за якість свого рішення та його відповідність закону.

Розглядаючи кримінальне провадження, суддя проводить поточний та остаточний аналіз всієї зібраної по справі інформації, кінцевим результатом якого є винесення справедливого відповідного діючому законодавству вироку чи прийняття рішення. Тут реалізуються загальний і спеціальний інтелект, пам'ять, уява, аналітичне та синтетичне мислення, інтуїція судді. Інтуїція та мислення задіюються тільки в оцінці інформації при дослідженні доказів.

Суддя спілкується з учасниками судового засідання в межах процесуального регулювання, але він є головним організатором цього спілкування. При цьому реалізуються такі особистісні якості судді, як чуттєвість, емоційна стійкість, уміння слухати й розмовляти. Для того, щоб у залі судового засідання викликати людину на

відвертість, зняти розгубленість, незручність, роздратованість, необхіднітактовність, культура та глибокі знання психології особистості. Невміння деяких суддів знімати нервову напругу в залі судового засідання знижує якість судового процесу та може призвести до серйозних помилок.

Керівництво судді має публічний характер та обмежене процесуальними вимогами, оскільки учасники процесу не є його підлеглими в прямому розумінні цього слова. Головуючий намагається встановити психологічну сумісність учасників процесу, що має велике значення для якісного здійснення правосуддя [14, С. 78–81].

Ухвалення судового рішення – це остання, завершальна стадія апеляційного провадження. У цій частині судового розгляду закінчується пізнавально-оцінювальна діяльність апеляційного суду. Колегією суддів ураховується сукупність явищ, які мають місце безпосередньо в судовому засіданні – позиція прокурора, захисника, показання потерпілих і свідків, поведінка обвинуваченого та інше. Обґрунтоване рішення, ухвалене судом на підставі об'єктивно з'ясованих обставин, які підтверджені доказами, дослідженими під час судового розгляду та оціненими судом відповідно до статті 94 КПК України, згідно з якою слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – із погляду достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення. Жоден доказ не має наперед встановленої сили.

Звернемо увагу на таку соціолого-правову проблему, як соціальна перцепція (від лат. *percipere* – сприйняття і *socialis* – суспільний) – сприйняття, аналіз та оцінка людьми соціальних об'єктів (інших людей, самих себе, груп, соціальних явищ тощо) [16, С. 222]. Тому комплекс поведінкових факторів, які впливають на позицію суддів, можна назвати судовою соціальною перцепцією. В апеляційній інстанції нарада суддів із приводу ухвалення судового рішення є діяльністю формально-неформальної групи. З одного боку, в нарадчій кімнаті нарада суддів повинна вирішити певний перелік питань, що стосуються постановлення ухвали чи вироку, з іншого боку – кожний член судової колегії може зайняти свою позицію щодо даного питання.

На всі питання, винесені на розгляд суду, повинна бути отримана категорична позитивна чи негативна відповідь. В основі судового рішення повинна знаходитися не тільки логічна неминучість, а й моральна обов'язковість. Усі питання в нарадчій кімнаті вирішуються простою більшістю голосів. Ніхто із членів судової колегії не має права утриматися від висловлення власної думки, а головуєчий, відповідно, висловлює її останнім.

Апеляційний суд базує своє рішення лише на тих доказах, які були досліджені в ході апеляційного провадження та судового засідання в суді першої інстанції. Похідними посиленнями можуть бути лише судження, засновані на достовірно установлених фактах. Окремий випадок співвідноситься із загальним правовим положенням. Усі сумніви, які неможливо усунути, тлумачаться на користь обвинуваченого. Визнання обвинуваченим своєї вини може бути покладено в основу обвинувального вироку лише при його підтвердженні сукупністю інших установлених у судовому засіданні доказів. На нараді судді обговорюють усі питання, які можуть мати значення для постановлення вироку судом. Усі досліджувані в судовому засіданні докази оцінюються на предмет їх допустимості й достовірності в їхній сукупності.

У деяких випадках допускаються судові помилки через поверхове дослідження доказів, наслідком чого можуть бути як невинувато жорсткі, так і надто м'які вироки. Процес формування внутрішнього переконання судді пов'язаний із безперервними усуненнями сумнівів, які виникають при розгляді кримінального провадження. На внутрішнє переконання судді впливає вся доказова інформація, яка досліджується згідно із загальними правилами судового процесу, – безпосередньо, усно й безперервно, під

головуванням головуючого судді та з дотриманням рівності прав учасників процесу.

У соціолого-правовій та філософській літературі процес формування внутрішнього переконання судді передається формулою «пізнано – усвідомлено – пережито – взято за істину». Наприклад, В. Ф. Бохан переносить цю формулу на формування суддівського переконання з деякими доповненнями, а саме: «пізнано – усвідомлено – пережито – взято за істину – підготовлено рішення»[1, С. 56]. Складові частини цієї формули він розглядає як елементи суддівського переконання. Н. Л. Гранат і Ю. Н. Погібко вважають, що наведена вище формула повинна мати таке формулювання: «пізнав – визначив цінність – прийняв як істину – прийняв рішення»[3, С. 125–131].

У гносеологічному аспекті процес формування суддівського переконання розгортається в системі «незнання – знання»: від вірогідності знання до знання істинного і достовірного, отриманого в результаті досліджень сукупності доказів[2, С. 599].

У психологічному аспекті суттєвим для процесу формування внутрішнього переконання судді є переростання сумніву (як наслідку ймовірних знань) у переконаність судді, яка характеризує достовірність отриманих знань і готовність діяти відповідно до цього[4, С. 57].

Правосвідомість судді багато в чому визначається устоями конкретного суспільства на певному етапі його розвитку, умовами життя людей, традиціями, звичаями, моральними принципами, нормами поведінки. З цим пов'язана заборона щодо можливої належності суддів до політичних партій і профспілок. Отже, правосвідомість судді – це суб'єктивна реакція судді на правові норми, тобто сукупність поглядів, ідей, які виражають його ставлення до традицій, звичаїв, моральних принципів, норм поведінки, професійних обов'язків, норм права, законності, правосуддя, уявлення про те, що є правомірним і неправомірним.

Складний процес ухвалення законного, обґрунтованого, справедливого та ефективного судового рішення апеляційного суду, яке носить виховний характер, вимагає глибокої аналітичної діяльності суддів. Вони покликані співвіднести соціально значущі психічні дефекти даної особи з конкретними виправними можливостями призначуваного покарання. Кримінально-правове покарання не є актом помсти, це – дієвий засіб ресоціалізації особи, яка порушила закон. Суд повинен урівноважувати покарання з тяжкістю вчиненого злочину та криміналізованістю винної особи. При цьому всі негативні характерологічні якості цієї особи, які зумовили злочинну поведінку, повинні бути враховані судом у вироку. Це можуть бути користолюбство, злість, агресивність, розбещеність тощо[5, С. 332].

Неухильно дотримуючись вимог кримінального процесуального законодавства, апеляційний суд при розгляді скарги на рішення суду першої інстанції в кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх зобов'язаний перевірити, чи встановлені в судовому засіданні суду першої інстанції та відображенні в судовому рішенні: 1) повні і всебічні відомості про особу неповнолітнього: його вік (число, місяць, рік народження), стан здоров'я та рівень розвитку, інші соціально-психологічні риси особи, які необхідно враховувати при індивідуалізації відповідальності чи обранні заходу виховного характеру. За наявності даних про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану з психічною хворобою, повинно бути також з'ясовано, чи міг він повністю усвідомлювати значення своїх дій і якою мірою міг керувати ними; 2) ставлення неповнолітнього до вчиненого ним діяння; 3) умови життя та виховання неповнолітнього; 4) наявність дорослих підбурювачів та інших співучасників кримінального правопорушення.

Взаємовідношення соціального, правового та психологічного вивчені недостатньо, а межі між ними точно не визначені. Сказане, зокрема, стосується таких явищ і категорій, що традиційно вважаються суто юридичними (наприклад, суб'єкт і суб'єктивна сторона правопорушення). Висловлене не варто розуміти як прагнення поставити психолога в один ряд з особами, які здійснюють правосуддя, «запсихологізувати» кримінальний процес. Тут мається на увазі лише те, що коли у вирішенні питань про патологічні прояви психіки

людини суду допомагає психіатрія, то вивчення проявів психіки нормальної людини має спиратися на досягнення психологічної науки.

Оцінка, яку дає колегія суддів при розгляді апеляційної скарги, містить різні компоненти: правові, моральні; на неї неминуче впливає громадянська позиція суддів. Така оцінка складається в ході судового розгляду, дослідження всіх обставин кримінального провадження, тлумачення і аналізу законодавства, вивчення наданих доказів, аналізу судової практики. Таким чином, апеляційне провадження розглядаємо як судову діяльність, яка має свої соціально-психологічні та соціолого-правові особливості, що визначають як якість правосуддя, так і ефективність застосування судами правових норм, а також впливають на суспільну opinio iudicis і суддів.

Список використаних джерел

1. Бохан В. Ф. Формирование убеждений суда / В. Ф. Бохан. – Минск : Изд-во Белорус. ун-та, 1973. – 160 с.
2. Васильев В. Л. Юридическая психология : учебник для студ. вузов, обуч. по спец. «Юриспруденция» / В. Л. Васильев. – СПб. : Питер, 2002. – 654 с.
3. Гранат Н. Л. Внутреннее убеждение в структуре криминалистического мышления / Н. Л. Гранат, Ю. Н. Погибко // Вопросы борьбы с преступностью. – 1972. – Вып. 17. – С. 125–131.
4. Грошевой Ю. М. Проблемы формирования судебного убеждения в уголовном судопроизводстве / Ю. М. Грошевой. – Х. : Вища школа, 1975. – 143 с.
5. Еникеев М. И. Юридическая психология : учебник для вузов / М. И. Еникеев. – М. : НОРМА, 2001. – 517 с.
6. Костицкий В. В. Судова влада: світовий досвід і принципи судової реформи в Україні / В. Костицкий // Правосуддя – гарант законності у сфері економічних правовідносин (Міжвідомчий науковий збірник). – 2000.
7. Костицкий В. В. Соціолого-правовий зміст Кодексу суддівської етики (акт корпоративного саморегулювання чи корпоративне закріплення морально-етичних вимог суспільства) / В. Костицкий // Соціологія права. – 2013. – № 1 (7). – С. 4-8.
8. Костицкий В. В. Соціолого-правові засади організації судової влади / В. Костицкий // Малий і середній бізнес. – 2014. – № 1-2. – С. 3-10.
9. Костицкий В. В. Соціальні основи теолого-соціологічного праворозуміння / В. Костицкий // Соціологія права. – 2014. – № 1-2. – С. 2-12.
10. Маляренко В. Т. Коментар до глави 29 «Подача апеляцій» Кримінально-процесуального кодексу України / В. Т. Маляренко // Законодавство України : наук.-практ. коментарі. – 2004. – № 4. – С. 52–70.
11. Маляренко В. Т. Конституційні засади кримінального судочинства / В. Т. Маляренко. – К. : Юрінком Інтер, 1999. – 320 с.
12. Марчак В. Я. Використання спеціальних психологічних знань у досудовому слідстві / В. Я. Марчак. – Чернівці : Рута, 2005. – 152 с.
13. Марчак В. Я. Психологічні та етичні засади здійснення правосуддя / В. Я. Марчак // Судово-правова реформа в Україні : проблеми та перспективи : міжнар. науково-практич. конф., присвяченої 200-річчю Крайового суду Буковини, 26–28 трав. 2004 р. : матер. – Чернівці : Рута, 2004. – С. 128–133.
14. Марчак В. Я. Спеціальні психологічні знання в кримінальному процесі : теоретичні засади та практичні проблеми : навчальний посібник / В. Я. Марчак, В. В. Коцинець. – Чернівці : Рута, 2007. – 215 с.
15. Судова психологія : навч. посіб. / М. В. Костицкий, В. Я. Марчак, О. К. Черновський, А. В. Федіна. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2013. – 496 с.
16. Юридический энциклопедический словарь / гл. ред. А. Я. Сухарев ; ред. кол. М. М. Богуславский, М. И. Козырь, Г. М. Миньковский и др. – М. : Сов. энциклопедия, 1984. – 415 с.